

nak vélhetnénk, valójában azonban nyelvújítási alkotás a *Kornél* név magyarítására (vö. LADÓ JÁNOS, Magyar utónévkönyv. Budapest, 1990. 211).

Izgalmas feladat volt másfél évtized múltán visszatérni a korábbi kutatóhelyre, s felmérni a névadási szokásokban időközben végbement változásokat, amelyek, tekintve a község hagyományőrző hajlamát, meglepőek voltak. Tapasztalataim egybeesnek HAJDÚ MIHÁLY megállapításaival, aki Magyar tulajdonnevek (Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1994. 27) című munkájában azt mondja, hogy napjainkban „nagyon sokan keresnek olyan nevet gyermekeiknek, ami új, ritka, nem divatnév”, s a gyakorlat azt is igazolni látszik, hogy ezen nevek közül „nagyon sok azzá válik néhány esztendő alatt”. Gyűjtésem során magam is azt tapasztaltam, hogy „ma már majdnem még egyszer annyi női nevet használunk, mint férfinevet, jóllehet azok száma is gyarapodott.” Látható, hogy a korábbi évekkel ellentétben a község keresztnévadási szokásait ötletesség, fantáziagazdagság jellemzi, ami által az itt élők is gazdagodnak.

GASPARICS GYULA

Az *Andrea* név az olaszban

A magyar *András* névnek az olaszban az *Andrea* felel meg. Az alábbiakban az olasz változat előfordulásait, különböző használati fajtáit szeretném bemutatni, utalva olykor a magyartól való különbségekre.

1. Közismert, hogy a keresztnév a görögre megy vissza. Az olasz névszótárak szerint az *Andréas* (latinosan: *Andreas*) alak az *aner* 'férfi, hímnemű ember; harcos' jelentésű szó genitivuszával (*andrós*) áll kapcsolatban; a név összefügg az *andreia* 'erő, férfierő' jelentésű szóval is.¹ (Ladó-Bíró szerint is: *András* 'férfias'.²) Az *andro-* elem más görög személynévben is előfordul: *Androklosz*, *Andronikusz*, *Androgeusz*, stb.; ezek közül a mai olaszban igen ritka névként fellelhető még az *Andromaca* és az *Andronico*.³ Az *-andro-* elő- és utótagként is él a mai olasz nyelvben, szintén 'férfi(as), férfivel kapcsolatos' jelentésben (pl: *androfobia*, *androgenesi*, *androgeno*, *androgino*, *androide*, *andrologo* ill. *monandro* stb.). Tovább él a görög szó az *-andria* képzőben is, ugyanabban a jelentésben (pl: *poliandria*). Mindkét formatívum felvette a botanikában használatos műszavakban a 'porzósál' jelentést is. Itt említem meg, hogy a mai *adrone* 'átjáró' jelentésű köznév is végső soron e görög elemre megy vissza: a hellén épületekben a férfiak számára fenntartott helyeket hívták így.⁴

¹ DE FELICE: Dizionario dei nomi italiani, Milano, Mondadori, 1986. 65; La Stella: Santi e fanti, Dizionario dei nomi di persona, Zanichelli, Bologna, 1993. 26.

² LADÓ-BÍRÓ: Magyar utónévkönyv, Budapest, Vince Kiadó, 1998. 29.

³ DE FELICE: i. m. 66.

⁴ „La prima delle due divisioni di una casa ellenica, che era riserbata agli uomini ... nella chiesa greca androne è la parte meridionale del tempio, dove gli uomini, separati ... dalle donne, ...

Az olaszban a személynév férfiakra vonatkozóan az *Andrea* alak (ennek becézett változatai: *Andreino, Andreolo, Andreuccio, Andrietto, Andreano, Andrè*); női név-ként viszont kicsinyítő képzős származékalakjai használatosak (*Andreina, Andreola, Andreuccia, Andretta, Andrettina, Andrietta, Andreana, Andreatta*).⁵ Köztudott ugyanakkor, hogy más nyelvekben, így például a németben, az angolban, a csehben, a hollandban, stb., de a magyarban is, az *Andrea* női névként használatos.

A régebbi időkre vonatkozó gyakorisági adatok azt bizonyítják, hogy az *Andrea* az olaszban is használható volt női névként is. 1300-ban a római San Sisto zárdában tartottak számon *Andrea* nevű apácákat;⁶ a XV. században szintén Rómában az Ospedale del Salvatore iratainak női névi gyakorisági listájában a 11. helyen állt,⁷ itt 23 női Andreával szemben 18 férfi Andreát találunk. Régebbi kori női névi ismertségét és gyakoriságát bizonyítja továbbá a férfinévként megjelenő, „hímneműsített” *Andreo* alak is,⁸ ez azonban nem terjedt el. Az ingadozásban tehát már ekkoriban kifejezésre jutott az a feszültség, ami a név etimologikus tartalma (’férfi’) és a név alakja (az *-a* végű főnevek az olaszban nőneműek, a természetes nem szerint nőt jelölnek) között fennáll. A középkorból egyébként más adataink is vannak arra, hogy *-a* végű férfinéveket nőknek adtak (*Luca, Nicola*); egyes kutatók szerint a *Colabella, Colabona* stb. típusú vezetéknevekben is ezt a régi szokás öröközhette meg (*Nicola + bella*).⁹

Az utóbbi időben az olasz nyelvi tudatban az *Andrea* névnek női névként való használhatósága kezd elterjedni, és ennek több oka is van. Megerősítőleg hat elsősorban a Dél-Tirolban élő német kisebbség névadása, az ő körükben ráadásul a gyakorisági sorban előkelő helyen áll a név (az 1989-ben született nők körében a 15.).¹⁰ Hozzájárul a szokás terjedéséhez neves külföldi *Andreák* itáliai jelenléte is. (Példaként megemlítem *Andrea Jonasson* svéd származású színésznő nevét, aki a nemrég elhunyt híres rendező, Giorgio Strehler feleségeként lett elsősorban ismert; de feltétlenül szólni kell *Rost Andreáról* is, aki például 1998 karácsonyán a milánói Scalában lépett fel koncerten, s azt a televízió is közvetítette.) Ugyanakkor divatjamúltnak kezdik érezni az olaszok a képzett női névi változatokat (*Andreozza, Andreuola* teljesen eltűntek); közülük csak az *Andreana* látszik még népszerűnek az eufónikusnak tartott, produktív *-ana* képző révén.¹¹

assistono ai divini uffici.” (O. PIANIGIANI: Vocabolario etimologico della lingua italiana, Milano, Sonzogno, 1942. 56). Vö. még: PFISTER: Lessico etimologico italiano, Wiesbaden, Reichert, 1987. 1129–1132; CORTELAZZO–ZOLLI: Dizionario etimologico della lingua italiana, Bologna, Zanichelli, 1979. I. 53.

⁵ DE FELICE: i.m. 65.

⁶ CAFFARELLI: Nomi ambigenieri: avviso d’abbaglio, Rivista Italiana di Onomastica = RION, III (1997), 1, 317.

⁷ EGIDI: Libro di anniversari in volgare dell’Ospedale del Salvatore, Archivio della Società Romana di Storia Patria, XXXI (1908), 169–209 /idézi a RION, II (1996), 2, 197/.

⁸ CAFFARELLI: Nomi ambigenieri ..., i.m. 317.

⁹ CAFFARELLI: Nomi ambigenieri ..., i.m. 315.

¹⁰ OBERPARLEITER: Vornamen in Südtirol, Bolzano, Provincia Autonoma di Bolzano, Istituto di Statistica, 1993. 18 /idézi a RION III (1997), 1, 316/.

¹¹ CAFFARELLI: Nomi ambigenieri ..., i.m.; és RION, IV (1989), 2, 323.

Mindezeknek a tényezőknek a hatására egyre többen kéri az *Andrea* női névként való anyakönyvezését. Erre azonban egyelőre nincs lehetőség (a név továbbra is férfinévként van nyilvántartva), s így a kérelmezők csak kettős keresztnév egyik elemeként adhatják azt leánygyermeküknek. Ilyen módon a nyolcvanas-kilencvenes években Rómában kb. 20 esetben adták az *Andrea* nevet kislányoknak, csupán kétszer első névként (*Andrea Celeste*, *Andrea Claudia*), a többi esetben második elemként, háromszor (elején csonkultan) egybeszerkesztve az első névvel (*Angelandrea*, *Giuliana*, *Nicolandrea*).¹² Feltétlenül várható tehát az *Andrea* névnek női névként való további terjedése, s olyan ambigen keresztnév alakulhat belőle, mint amilyen a magyarban a becézés miatt azonos alakú *Viki* vagy *Gabi*.

A férfinév gyakoriságát illetően több felmérés is rendelkezésünkre áll;¹³ ezek bizonyos területekre (városokra), ill. bizonyos korszakokra vonatkozóan igen pontosak, hiszen alapvető összeírások szisztematikusan földolgozásán alapulnak. Ezekből a felmérésekből kitűnik például, hogy az 1300-as évek körül Velencében, Emíliában, Toszkánában, Szardínián, Molisében az *Andrea(s)* név nem szerepel az első 20 között, de ugyanakkor Marchéban a 9., Lazióban a 6., Campaniában a 10., Pugliában a 6., Szicíliában a 8. helyen áll, tehát a déli részeken népszerűbb (a lábjegyzetben idézett *Rationes* ... összesített listájában a 10.). Csak Rómát nézve, először egy a XV. századra vonatkozó összesítésben jelenik meg a 17. helyen; 1526/27-ben viszont a 13. Ezek után a névre csak az 1976-ban született és 1992-ben Rómában élő férfiak összeírásában van adatunk, ekkor viszont rögtön a 3. helyen. A név népszerűsége – nem csak Rómában – töretlenül emelkedett: 1994-ben az ekkor született és a Rómában élő férfiak körében az 1. helyre került; De Felice pedig az 1986/87. évben végzett vizsgálat alapján Torinóban teszi az 1. helyre, ugyanakkor azonban más nagyvárosokban (talán csak Bologna kivételével) nem került az első hely(ek)re. – A magyar megfelelő, az *András* gyakoriságáról Ladó–Bíró közöl adatokat: eszerint 1967-ben a 18., 1976-ban a 17., 1983/87 között a 13., 1996-ban a 26. helyen állt a név.¹⁴ Azt mondhatjuk tehát, hogy az olasz *Andrea* név ma gyakoribb Itáliában, mint az *András* Magyarországon.

2. A névváltozatok sokasága jellemző a keresztnévből kifejlődött vezetéknevekre; De Felice vezetéknevszótára¹⁵ több mint ötvenet sorol fel. Ezek között találhatók az alapszóból kifejlődött származékok (pl: *Andrei*, *Andri*, *Andria*, *Andreis*, *Andreasi*, *Andreassi*, *Andretti*, *Andretta*, *Andreotti* stb.), a *di* prepozícióval megalkotott nevek, melyek az apa nevéhez való kapcsolódásra utalnak (pl.: *D'Andrea*, *D'Andrè*, *De Andrea* stb.), ill. az elől csonkult alakok és ezek változatai (pl: *Drei*, *Dreani*, *Dreassi*, *Driutti*, *Driuzzi* stb.).

¹²CAFFARELLI: *Nomi ambigeneri* ..., i.m. 317.

¹³CAFFARELLI: *Liste di frequenze onomastiche dagli indici delle Rationes decimarum Italiae dei secoli XIII–XIV*, RION, I (1995), 1, 191–199; CAFFARELLI: *Frequenze onomastiche dei nomi personali nella città di Roma dall'età imperiale al 1994*, RION, II (1996), 1, 193–204; CAFFARELLI: *L'antroponimia delle città e del contado nella Toscana nel XIII secolo*, RION, II (1996), 2, 453–468; DE FELICE: *Nomi e cultura*, Sarin/Marsilio, 1987. 241–264.

¹⁴LADÓ–BÍRÓ: i.m. 13–19.

¹⁵DE FELICE: *Dizionario dei cognomi italiani*, Milano, Mondadori, 1978. 56.

E vezetéknevek egész Olaszországban el vannak terjedve, de különösen észak-keleten és délen gyakoriak. Északkeleten az *Andreatta*, *Andreosi* alakok mellett az *Andreol*, *Andreon*, *Andream*, *Andrat* változatok a tipikusak (hiszen az északi tájszólásokra amúgy is jellemző a szóvégi csonkulás). Friuli-Venezia-Giulia tartományban a szláv(os) változatok (*Andrich*, *Andreassich*) is előfordulnak. Délen inkább a *di* előljárószerű változatokra vannak adataink.

A vezetéknevek gyakoriságáról azt lehet elmondani, hogy egy 1995-ben a Telecom Italia adatai alapján elvégzett vizsgálat szerint országos szinten egyik változat sem szerepel az első 50 vezetéknev között, de a tartományi összesítésekben sem áll sehol az első között.¹⁶

Külön szeretnék néhány szót ejteni az *Andreasi* vezetéknevről. A szentek lexikonai¹⁷ megemlékeznek ugyanis a dominikánus-rendi, boldoggá avatott Osanna Andreasiról, aki 1449 és 1505 között élt Mantovában; szülei Nicola Andreasi és Agnese Gonzaga voltak. Egyik forrásunk szerint „magyar eredetű családból származott”.¹⁸ Ezen a ponton természetesen felmerül az *Andreasi* névnek (amely De Felice szerint tipikusan észak-keleti olasz) az *Andrásival* való megfelel(tet)ése. A szent nevének magyarként való azonosításakor azonban óvatossá teszi a kutatót az a hazai forrásainkban fellelhető adat, miszerint az *Andrássy* név először 1453-ból van dokumentálva,¹⁹ márpedig Osanna 1449-ben született, s így igen korainak tűnik egy az 1400-as évek elején már megolaszosodott *Andreasi*–*Andrássy* vezetéknev. A másik megoldás az *Andreasi* alak belső keletkezése, különösen ha elfogadjuk, hogy De Felice, ill. Olivieri szótára szerint is van *-asio* vagy *-asi* vezetéknevképző.²⁰ Megjegyzem azonban, hogy De Felice szótárában a névanyagban párhuzamként csak az *Anastasioból* rövidült *Nastasi* alakot leltem fel; fel kell tehát tételezzük, hogy az *Andreasi* egy *Andreasiusból* rövidült. Caracusi szicíliai névszótárában hivatkozik is egy – érdekes módon – *Andreasius Ungarus* (!) nevű személyre.²¹ Ugyanitt, és Rohlfis calabriai személynévszótárában²² az *Andreassi* alak (is) szerepel. De Felice felsorolja az alakváltozatok között az *Andrasi* változatot is; az *Andrásival* való esetleges azonosításkor tehát ez az alak is előtérbe kerülhetne. Osanna Andreasinak egy András-családból való esetleges származását, e nevek esetleges összefüggéseit tehát csak további történelmi és névtani kutatások erősíthetik meg.

3. Helynevekben tipikusan *Sant'Andrea*, tehát Szent András neve fordul elő, rendszerint valamilyen pontosító bővítmény kíséretében: *Sant'Andrea Apostolo*

¹⁶ CAFFARELLI: I cognomi più diffusi in Italia, RION, III (1997), 1, 293–313.

¹⁷ Bibliotheca Sanctorum, I, Ist. Giovanni XXIII, Pont. Univ. Lateranense, 1961. 1170. Itt köszönöm meg Domokos Györgynek a téma feldolgozásához nyújtott segítségét.

¹⁸ Storia dei santi e della santità cristiana, 7, Grolier Hachette International, 1991. 283: „apparteneva a una famiglia d'origine ungherese”.

¹⁹ KÁZMÉR: Régi magyar családnevek szótára, XIV–VXII. század, MNyTK, 1993. 40.

²⁰ DE FELICE: Dizionario dei cognomi ..., i.m. 20; Olivieri: I cognomi della Venezia Euganea, Biblioteca dell'Archivum Romanum N. 6. Onomastica, Genève, Olschki, 1924. 257.

²¹ CARACUSI: Dizionario onomastico della Sicilia, I–II. Palermo, Centro di Studi Filologici e linguistici siciliani, 1993–94. 52.

²² ROHLFS: Dizionario dei cognomi e soprannomi in Calabria, Ravenna, Longo Editore, 35.

dello Jonio, Sant'Andrea di Conza, Sant'Andreas Frius, Cazzano Sant'Andrea, Mazzarà Sant'Andrea, Penna Sant'Andrea ecc. Szent András – aki az esetek túlnyomó többségében Szent András apostol, jöllehet tucatnyi másik szent viseli még ezt a nevet – legtöbbször a helység védőszentje, akiről a település nevét nyeri.

4. Köznév elemeként az *Andrea* név a mai olasz köznyelvben csak a *croce di Sant'Andrea*, azaz az 'andrásskereszt' szókapcsolatban fordul elő. (Mint ismeretes, eredetileg András apostol mártíromságának eszközéről, az x alakú keresztről van szó; későbbi jelentése a 'vasúti keresztezést jelölő tábla'.) Megemlítem még, hogy Tagliavini szerint egyes olasz vidékeken a szent tisztelete oly nagy, hogy a novemberi hónapot – melybe névünnepe esik – az ő nevével nevezik meg (*santandria* 'november').²³ Szintén tájnyelvi az *andriúni* 'békafajta',²⁴ ill. az *andriiddi* 'csúf ember'²⁵ jelentésű szó. Az egyik régebbi milánói tájszótár megemlíti, hogy az *Andreia* nevet 'szolgáló' jelentésben is használják.²⁶ – A magyarban az *andrásskereszt* mellett ismereteseek az *andrászkötés*, *andrásstartó*,²⁷ *andrásos*, *andris*²⁸ szavak is.

5. Állandó szókapcsolatokban csak tájnyelvekben találunk olyan szólásokat, amelyekben az *Andrea* név előfordul. Ezekben többnyire az András–naphoz kötődő természeti jelenségekkel kapcsolatos megfigyelések vannak megfogalmazva (pl: a hideg beköszönte, az első hó leesése, stb.). A svájci olasz dialektusok szólásaiban Szent Andrásnak *fehér a szakállá*, *havas a lába*,²⁹ ha Szent András-kor esik a hó, akkor egész télen sok lesz belőle; stb. A mantovaiak szerint is András napján jönnek a hidegek, ill. disznóölésre alkalmas időpontnak is tartják.³⁰ A magyarban – úgy tűnik – kevesebbszer szerepel, s nem annyira a természeti jelenségekkel kapcsolatosan: *András bácsi mondja: röndnek muszáj lenni; Vége Vig Andrásnak*.

FÁBIÁN ZSUZSANNA

²³ TAGLIAVANI: Un nome al giorno. Origine e storia di nomi di persona italiani, I–II. ERI, 1956. 410.

²⁴ ROHLFS: Dizionario dialettale delle tre Calabrie, Niemeyer–Hoepli, 1932. 93.

²⁵ ROHLFS: Vocabolario supplementare dei dialetti delle Tre Calabrie, I–II. München, 1966. Verlag der bayerischen Akademie der Wissenschaften, 32.

²⁶ „Per antonomasia: servitore. Specialmente quando si parla del servitore e non si ha ...” (ANGIOLINI: Vocabolario milanese–italiano, Torino, Paravia, 1897. 32.)

²⁷ „azok közül a hajótétőt tartó cölöpök közül egy, amelyeken fekszik a süvegfa” (Új magyar tájszótár, I, Akadémiai Kiadó, 1979. 220).

²⁸ (rég, argó) 'rendőr' (Magyar Értelmező Kéziszótár, Akadémiai Kiadó, 1978. 42)

²⁹ *Sant Andrea da la barba bianca, Sant Andria cu la n, ev ai pia* (Sganzini: Voabolario dei dialetti della Svizzera italiana, Lugano, Tipografia Commerciale S.A. 1952. I. 171–172.

³⁰ *Sant'Andréia calsa la fameia; Par Sant'Andreia ciapa 'l porh par la seia, s' an t' al poe ciapàr, lasl' andar fin a Nadàl* (ARRIVABENE: Vocabolario mantovano–italiano, Mantova, Segna, 1882. 43)